

Spahija Kozlić

KONTROVERZE KANTOVE SINTAGME „TEHNIKA PRIRODE“

Sažetak

U Kantovoj pretkritičkoj fazi mnogi su uočili i na različite načine tumačili njegovu formulaciju o „tehnicu prirode“. Ova, u najmanju ruku neobična kovanica, na prvi je pogled u suprotnosti sa preovladavajućim stavom o tehnici kao suprotnosti prirodi. Mogući odgovor na ovo intrigirajuće pitanje daje Raymond Weyers. On se, naime, tragajući za Kantovim povodom, vraća na Aristotelovo razumijevanje pojmova techne i physis izrečeno u njegovoj Fizici. Citirajući Aristotela, po kome su od bivstvjućih stvari jedne po prirodi a druge zbog drugih uzroka, odnosno po umijeću, on zaključuje kako je priroda označena kao jedan način uzročnosti. Koje je vrste drugo bivstvjuće koje nije po prirodi Weyers smatra da Aristotel u početku nije decidno imenovao, ali plural ukazuje na to da se radi o nečemu mnoštvenom. No, on nesumnjivo izriče kako je samoizvorno kretanje temeljna crta prirode. Uvlačeći postepeno u raspravu Immanuela Kanta, u razmatranju ove dileme za Weyersa je ključno pitanje šta je u biti pojam kauzaliteta, jer svaka predstava o svrhovitosti je ili subjektivna ili objektivna, što je razumljivo iz podjele Kritike rasudne snage na kritiku estetičke i teleološke moći suđenja. U okviru ove posljednje Kant, smatra Weyers, uvodi pojam svrhe prirode i razliku između objektivne svrhovitosti koja se dijeli na formalnu i materijalnu i relativnu (spoljašnju) i apsolutnu (unutrašnju). S druge strane, pojam svrhe se nipošto ne da a priori podmetnuti, „već je iskustvo ono koje na njega navodi“. Postavlja se pitanje kako je onda moguće govoriti o svrhama s obzirom na prirodu, kada je samo djelovanje prem pojmovima (a svrha jest takav pojam) direktno odnosi na um, odnosno na ljudsko djelovanje. Ovdje se vidi da Kantov pojam tehnike prirode ima isključivo regulativnu upotrebu, jer je pojmu o stvarima ko prirodnim svrhama doznačena funkcija principa koji vodi saznanje bez obzira što ne postoji objektivan realitet.

Ključne riječi: „Tehnika prirode“, svrhovitost, aitia, arche, techne, physis

CONTROVERSY OF KANT'S SYNTAGMA "THE TECHNIQUE OF NATURE"

Summary

In Kant precritical phase many thinkers discerned and elaborated in various ways his formulation about "the technique of nature". This, at least atypical syntagma is (at first sight) in contradiction with the prevailing attitude about technique as something opposite to nature. One of possible answers to this intriguing dilemma is offered by Raymond Weyers. Namely, Weyers (following the Kant's reason for coining the intriguing syntagma) relates to the Aristoteles understanding of the notions *techne* and *physics* expressed in his *Physics*. Quoting Aristoteles (according to his reasoning that the existing phenomena exist either by its nature or other reasons – such as *artistry*) Weyers deduces that the very nature is marked as the means of causality. Weyers elaborates that Aristoteles didn't precisely labeled the existence which is not *per nature*, but its plural form reveals its multiplicity. Nevertheless, Aristoteles defines the self-regulated motion as the substantial facet of nature. Weyers gradually involves Kant in this dilemma and pointed to the essential understanding of causality bearing in mind that all concepts of intentionality are either subjective or objective – which is understandable from dividing Kant critical (reflective) power into esthetic and teleological reasoning. Within the frame of teleological reasoning Weyer claims that Kant introduces the idea of intentionality pertaining to nature as well as the difference between formal (material), than relative (external) and, finally, absolute (internal). On the other hand, the notion intentionality is not taken "for granted", "but the experience leads to its understanding". We must raise the question; how we can reasonably discuss intentionality related to nature if the very notion of intentionality directly refers to the mind – or human activity? Consequently, we conclude that Kant notion of technique of nature has exclusively regulating function due to attaching the meaning (or function) of principles to the phenomena as the expression of natural intentionality which is governed by knowledge regardless of the absence of objective reality.

Keywords: *"the technique of nature", purposefulness (intentionality), aitia, techne, physis*

Kantova formulacija „tehnika prirode“, kovanica koja je u najmanju ruku neobična, budući da preovladava uvriježen stav kako tehnika stoji nasuprot prirode, nazire se u njegovim pretkritičkim spisima u kojima se kenigsberški filozof najviše bavio prirodnim fenomenima i prirodnim naukama. Uprkos tome što mu prvi spis iz prirodoslovlja pod naslovom *Misli o pravilnom mjerenju živih sila* iz 1747. godine nije najbolje prošao, kasniji će doživjeti značajniji uspjeh, posebice *Da li je zemlja u svom obrtanju oko osovine pretrpjela neke promjene, Da li zemlja stari* i, naravno, njegova slavna kozmologija pod naslovom *Opšta istorija prirode i teorija neba ili pokušaj da se, prema osnovnim Njutnovim zakonima, rasprave pitanja sastava i mehaničkog porijekla cjelokupnog svijeta*. Spisom o promjenama zemlje, u kojem otkriva da je glavni uzrok usporavanje zemljine rotacije strujanje okeanskih voda, Kant daje ozbiljan naučni doprinos.

Opšta istorija prirode i neba ... je, prema biografskom zapisu pod nazivom *Prikaz života i karaktera Immanuela Kanta* utora Ludviga Borovskog, pruskog kraljevskog savjetnika, u knjizi *Ko je bio Kant* koja je revidirana od samog Kanta, imala pomalo čudnu sudbinu, jer nije dospjela do očiju šire javnosti, a recenzirana je samo u *Hamburgerschen freien Urteilen*. Posljedice su se vidjele šest godina kasnije, kada je Johan Heinrich Lambert u jednom od svojih spisa iznio identičnu, ali manje preciznu teoriju o sastavu svijeta.¹

No, nakon neuspješnog pokušaja pomirenja metafizike i geometrije u spisu *Fizička monadologija* iz 1756. godine, Kant postepeno odustaje od bavljenja prirodnim naukama, što se vidjelo u njegovoj doktorskoj disertaciji u kojoj konstatuje da su prostor i vrijeme subjektivni uslovi čulnosti. Uprkos ovom odustajanju, on u trećoj *Kritici* ostavlja pravo da se, kako on kaže, „teži jednom čisto mehaničkom objašnjavanju svih tvorevina prirode“. Ovo je pravo po sebi neograničeno, ali mogućnost da na kraj izađemo samo sa takvim objašnjenjem je, ukoliko razum ima posla sa svrhama prirode, izrazito ograničena, upozorava on, jer „isto se, prema jednom principu moći suđenja, samo pomoću mehaničkog postupanja ne može da uradi za objašnjenje svrha prirode baš ništa, te prema tome prosuđivanje takvih tvorevina moramo uvek da podredimo u isto vreme nekom

¹ Vidjeti: Ludvig E. Borovski, Rajnhold B. Jahman, E.A.K. Vazijanski, *Ko je bio Kant? Tri biografije od Kantovih saradnika*, Plato, Beograd, 2003. godine.

teleološkom principu².

Kritička filozofija Immanuela Kanta je, prema opštoj ocjeni, kao svojevrsna refleksija vremena u bitnom okrenuta nauci tog povijesnog trenutka i ona, posredstvom analiza njenih kategorija i naučnih iskaza želi utvrditi uslove putem kojih je moguće sigurno znanje. U spomenutoj trećoj *Kritici* Kant sebi postavlja zadatak koji je, čini se, sveobuhvatniji i on se može svesti na napor da se utvrdi sistematsko jedinstvo uma, odnosno da restriktivnim zaključcima svoje transcendentalne dijalektike dâ, da tako kažem, pozitivan smisao, pa je bilo za očekivati da će upravo u tako postavljenom okviru prirodu razmatrati pomoću kritički oblikovanog pojma svrhovitosti. Da bismo osvijetlili Kantov poriv potrebno je, čini mi se, nakratko se vratiti Aristotelovom razumijevanju pojmova *technē* i *physis* izrečeno u njegovoj *Fizici*. Prema ovom tumačenju bivstvjuće stvari su ili po prirodi ili po umijeću, ove prve imaju uzrok u sebi i nužne su, a druge izvan sebe, odnosno u čovjeku i moguće su. U *Fizici* se nesumnjivo vidi kako je samoizvorno kretanje temeljna crta prirode, a oboma područjima bivstvovanja je „svojstven jedan određen način pokretnosti, koja se razlikuje s obzirom na svoj arche“³. Da bi pojasnio stav kako je u umjetninama počelo u tvorcu, a ne u tvorevini, te kako se ovdje radi o mogućnosti, odnosno o jednom posebnom kretanju, Aristotel pribjegava poznatom primjeru o krevetu i odjeći gdje se uočava jedan poseban *arche* i poseban odnos prema njemu. Ovakvu vrstu kretanja, u kojem sklad uzroka ne uspostavlja priroda, nego čovjek, Aristotel zove *technē*.

Upozoravajući kako je *physis aitia* a isto tako i *technē*, Weyers smatra površnim postavljati *technē* isključivo kao suprotnost prema *physis*; *technē* odlikuje nužno predznanje o tome šta se želi proizvoditi i znanje koje vodi takvo proizvođenje i to je osnovni smisao *technē* kao *arche*, ili, kako to zapisa Weyers, „prethodnost eidosu u duši technitesa“⁴. Ovdje biva jasnije to da se *technēi on* (bivstvjuće koje ima *technē* kao *arche*) razlikuje od *physei on* upravo u tome što njegov *arche* leži u nečemu drugom od njega samog, to jest u znanju.

² Immanuel Kant, *Kritika moći suđenja*, Dereta, Beograd, 2004. godine, preveo Nikola Popović, str. 226. Na isti zaključak upućuje i podnaslov broj 80 koji glasi: *O nužnom podređivanju principa mehanizma pod teleološki princip u objašnjavanju jedne stvari kao svrhe prirode*.

³ Raymond Weyers, *Kantov pojam „tehnika prirode“*, u: *Theoria*, 3-4, 1984. godine, str. 54.

⁴ Ibidem.

Pitanje, koje se od Aristotela naovamo često postavlja, je kako i zašto je došlo do podozrenja o pitanju tehnike prirode, posebno što i sam Kant u Kritici rasudne snage staje na stranu upravo kontradikcije između *techne* i *physis*.

Čujmo Kanta: „Umjetnost se razlikuje od prirode kao što se razlikuje stvaranje (*facere*) od rađenja ili dejstvovanja uopće (*agere*), proizvod umjetnosti ili njen plod kao djelo razlikuje se od prirode kao dejstva (*affectus*).“⁵

Techne se predočava kao jedan od dva načina kauzaliteta: *nexus effectivus* (kauzalno povezivanje dejstvujućih uzroka) i *nexus finalis* (kauzalno povezivanje prema jednom pojmu uma, odnosno povezivanje krajnjih uzroka). Na ovom mjestu je najbolje postaviti pitanje da li je kauzalno povezivanje krajnjih uzroka neophodno uzeti u obzir u pogledu same prirode, te, ako jeste, koje je vrste i važenja taj princip. U tom pravcu je i opaska Raymonda Weyersa da se jedan sud o svrhovitosti prirode zove teleološki pa se može reći da se razmatranje stvari, u ovom smislu produkata prirode, pod vidom svrhovitosti zove teleološko. U razmatranju ove dileme ključan je pojam kauzaliteta, jer svaka predstava o svrhovitosti je ili subjektivna ili objektivna, što se kod Kanta vidi podjelom *Kritike rasudne snage* na kritiku estetičke i teleološke moći suđenja. U okviru ove posljednje Kant uvodi pojam svrhe prirode i razliku između objektivne svrhovitosti, koja se dijeli na formalnu i materijalnu i relativnu (spoljašnju) i apsolutnu (unutrašnju). S druge strane, pojam svrhe se nipošto ne da *a priori* podmetnuti, već je iskustvo ono koje na njega navodi. Ono do čega je, čini se, Kantu stalo, je da se ono uzrokujuće može posmatrati kao relativna svrha samo pod uslovom da ono „radi čega“ same svrhovitosti bude svrha prirode. Postavlja se pitanje kako je onda moguće govoriti o svrhama s obzirom na prirodu, kada je samo djelovanje prema pojmovima (a svrha jest takav pojam) direktno odnosi na um, odnosno na ljudsko djelovanje. Na prvi pogled ovdje se radi o kružnom vraćanju na polazno pitanje, međutim ključan je pasus sa strane 31 iz *Kritike rasudne snage* koji glasi:

„Doduše, pojam svrhâ i svrhovitosti jeste jedan pojam uma, ukoliko se umu pripisuje da predstavlja osnov mogućnosti jednog objekta (podvukao S.K.). Ali, svrhovitost prirode ili čak pojam o stvarima kao svrhama prirode, postavlja um kao uzrok u odnos sa

⁵ Immanuel Kant, *Kritika moći suđenja*, Dereta, Beograd, 2004. godine, preveo Nikola Popović, str. 144.

takvim stvarima, u kojima ga mi nikakvim iskustvom ne upoznajemo kao osnov njihove mogućnosti. Jer jedino na tvorevinama umjetnosti možemo postati svjesni kauzaliteta uma o objektima koji se zbog toga zovu svrhoviti ili svrhe, te naše pravo na um, s obzirom na njegov kauzalitet nazovemo tehničkim jeste u saglasnosti sa iskustvom koje imamo o kauzalitetu naše vlastite moći. Ali, zamisliti prirodu kao tehničku, kao što činimo sa umom (i tako pripisati prirodi kauzalitet i štaviše svrhe), to je jedan čudnovat pojam, na koji ne možemo naići u iskustvu, te koji jedino moć suđenja unosi u svoju refleksiju o predmetima, da bi prema njegovom uputstvu priređivala iskustva prema naročitim zakonima, naime zakonima mogućnosti jednog sistema.“⁶

Ovdje se vidi da Kant pojmu tehnika prirode daje isključivo regulativan karakter, jer je pojmu o stvarima kao prirodnim svrhama doznačena funkcija principa koji vodi saznanje bez obzira što ne postoji njegov objektivni realitet.

Tehnika se ovdje misli prevashodno kao umijeće putem kojeg je na jednoj artificijelnoj ravni moguće pred-staviti jedinstvo prirode, te se time nameće zaključak da je govor o prirodi kao artificijelnoj jedini put da se priroda misli kao nešto nužno, to jest kao nešto što ima važenje transcendentalnog principa. Tačnije, priroda se poima kao samoorganizovana, principi koji su najprisutniji u filozofiji prirode poput, „priroda ide najkraćim putem, priroda ne čini ništa uzaludno, ona ne čini skokove“ (Kant) i tako dalje, počivaju na transcendentalmom principu reflektirajuće moći suđenja gdje se pretpostavlja saglasnost u različitim formama prirode. Tehnika prirode, kojoj se naravno ne pripisuje nikakvo objektivno važenje, nije nikakva prirodna zakonitost, već je u pitanju način dovodenja prirode u sklad sa našim saznavnim moćima, odnosno pretpostavka ili hipotetički model putem kojeg predstavljamo strukturirano jedinstvo prirode. Ovaj heuristički instrumentarij omogućava pronalaženje pojedinačnih empirijskih zakona kao nužne pretpostavke napredovanja znanja o prirodi. Priroda se time gleda kao harmonijski sklop a formalna svrhovitost u vidu tehnike prirode predstavlja generalni okvir u kojem se postavljaju pitanja o logičkoj i teleološkoj strukturi prirode.

Zaključak je da cjelokupno izrađivanje materijalnih stvari mora da se prosuđuje kao moguće prema zakonima mehanike, no, neki se produkti ne mogu na taj način prosuđivati, pa smo tada prinuđeni

⁶ Ibidem, str. 31.

da pretpostavimo umski pojam kauzaliteta. Mi, čita Weyers Kanta, umećemo princip formalnog kauzaliteta da bi stvari uopće mogli da zamišljamo prema njihovoj mogućnosti i Weyersa „ujedno da bismo time imali jednu vodilju za opisivanje kao i za istraživanje; vodilju koja tek u konstitutivnoj upotrebi odvodi u teškoće ili vodi u doktrine koje se ne mogu legitimisati“⁷.

Arheologu prirode, kako na jednom mjestu Kant nazva prirodoslovca, na ovaj način otvoreno je mnoštvo pretpostavki putem kojih će tumačiti „operacije one plodne stvaralačke sile“ kakva je priroda. Zbog toga on mora, rezolutan je on, toj, kako kaže, općoj majci pripisati, organiziranost koja je svrhovito podešena „prema svima njenim stvorovima“, jer se u protivnom slučaju „forma svrhovitosti proizvoda životinjskog i biljnog carstva uopšte ne bi mogla zamisliti u njihovoj mogućnosti“⁸.

U napomeni, koja je uslijedila, Kant primjećuje kako je ovakva hipoteza jedna smjela pustolovina uma, u najopćenitijem značenju riječi *generatio univoca* koja stoji nasuprot preovlađujućeg mehanicističkog podrazumijevanja prirode. Zato nije moguće pojam tehnike prirode obrađivati dogmatski, nije moguće jer je nepojmljiva njena svrha, svrha prirode. Ako bi to bilo moguće, hipotetički misli Kant, onda bi „morali biti sigurni u objektivni realitet toga pojma jer, inače ne bismo bili u stanju da pod njega supsumiramo ma koju stvar u prirodi“⁹.

Dakle, ovim je legitiman zahtjev za uvođenjem intrigantnog pojma tehnika prirode, jer on u moći suđenja izvorno iznalazi pojam prirode kao specifičnog pojma umjetnosti u širem smislu, drugim riječima tehnika prirode. On ne utemeljuje nikakvu posebnu teoriju nego kao princip služi za zakone iskustva kako bi istraživanje prirode uopće bilo moguće. Preciznije, povrh pojmova i načela čistog uma koji su konstitutivni za spoznaju prirode, po Kantu je neophodno pretpostaviti i jednu funkciju čiji pojmovi i principi nemaju objektivno važenje u uobičajenom smislu, nego se radi o subjektivnom važenju, odnosno kako to Kant reče „neodređenom objektivnom važenju“ kojem se pripisuje samo regulativni smisao principa koji su nužni za bilo koje naučno istraživanje.

⁷ Raymond Weyers, *Kantov pojam „tehnika prirode“*, u: *Theoria*, 3-4, 1984. godine, str. 59.

⁸ Immanuel Kant, *Kritika moći suđenja*, Dereta, Beograd, 2004. godine, preveo Nikola Popović, str. 227.

⁹ Ibidem.

